...ՐՇԱԼՈՅՍ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՒՌՆԻՈՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

...ՆԵՐՈՐԴ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ   ԶՄԻՒՌՆԻԱ ՇԱԲԱԹ 2 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1878   ԹԻՒ 1100

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

...կայ գարս կ'երևի թէ արևնհեղութեան ...դասպանութեան դար է. եղեռնագործ ...ոչ ումեք կըխնայէ, ոչ խրճիթի մէջ բնա... ...մենայնուրին անհատին և ոչ բարձրագոյն ...վերայ բազմող գերագոյն անձին, որ և ...ապահովութիւն կըվայելէ իւր կենաց. ...տերազմական դաշտին վերայ, խաղաղու... ...վերջին նշանաւոր դաշնագիրը կնքուե... ...նոյ, դարձեալ յորդաբար կըթափի ան... ...արարածներու արիւն, յորս գտանի ծերու... ...սկսեալ մինչև կաթնակեր մանկիկը. Հայ... ...ալեոյն ու ազատութիւնը, որ դարուս ...քաղորդի նշանաբանն է, երբ անկա... ...օրինաւորութեամբ և աղէ ազ իրաւանց ...գործ տեսնել, մզուեցաւ ի յաւաղա... ...ին և սկսաւ վերջին ճիգն ու վերջին կա... ...թափել իւր արեան։

...յաւաշտատական ճգանց կ'երևի թէ դրհ ...է օսմանեան տէրութեան մի քաջ սպա... ...Մէհմէտ Ալի փաշան, որ երկրորդ երես... ...էր Պերլինու Աւագաժողովոյն. և դա... ...զօրաբանակին գլխաւոր հրամանատա... ...աշագին կրակներու մէջէ ազատելէն ...վասութեան ձեռ քով չարաչար կըմեռնա... ...այն անձը որ երախտագիտութեան ա... ...մի էր և տէրութեան պատիւը, ապա... ...վայրենի կատաղութեան կըմատնուի. ...է երեք տարիէն ի վեր է այսչափ անմեղ ...ոց հոսման պատճառ. տէրութեան մի ան... ...կանութիւնը, և ուսկէ կըծագէ սոյն ան... ...կանութիւնը. անբարեկարգ կառավարու... ...է, օրինաց անհաւասարութենէ. և պաշ... ...ոց արդարութեան դէմ վարուելէն. Սոյն ...թիւնները զգաց և Բ. Դուռը, թէպէտ ...անագան, սյսու ամենայնիւ այժմ կըփա... ...հարկաւոր բարեկարգութիւնները և օրի...

նաց արդարութիւնը մտցնել իւր անմիջական իշխանութեան ներքև գտնուած երկիրներուն մէջ, որոց մէկ մասը կըկազմէ նաև Հայաստանը։ Եթէ սոյն բարուոքման խնդիր իրագործուի, ինչպէս վստահ եմք թէ Բ. Դրան և թէ վերջին դաշնագիրը կնքող տէրութեանց խոստմանցը, այն ժամանակ Տաճկաստանը նոր պիտի վերածնի, քաղաքակրթութեան ճշմարիտ շաւիղը պիտի հորդէ, յորում կայանայ թէ երկրի մի հաւասարութիւնը և թէ ժողովրդոց երջանկութիւն։

Ցայսմ մասին կ'աւետեն և կըհաստատեն Թուրքական լրագիրք, թէ ըստ պայմանաց Պերլինի դաշնագրին՝ հետևեալ վերանորոգութիւնները պիտի մտծուին փոքր Ասիոյ երկիրներուն մէջ։

1. Յաւիտենութեան բարեկարգութիւն, այնպիսի կերպիւ, որ կարենայ ժողովրդեան կեանքը, ինչքը և պատիւն պահպանել. Երկու վարչութեան պիտի բաժնուի, առաջնոյն գործը պիտի լինի միայն դատական իշխանութեան հրամանաց ծառայել. երկրորդինը՝ դաւառական իշխանութեան։

2. Հողային տուրք մասին՝ երկրի մի հինգ տարուան մէջ տուած տուրքերուն միջին գումարին վերայ հաշուելով, ըստ այնմ իւրաքանչիւր երկրի տարածութեան համեմատ պիտի բաշխուին տուրքերը. այս կերպով հողատէրք պարապ չեն թողուր երկիրները։

3. Իւրաքանչիւր նահանգաց (էյալէթ) մէջ համարակալ մի գտնել, որոյ պաշտօնը պիտի լինի երկրին եկամտից ինչ բոյն վերաբերեալ բոլոր մանրամասնութիւնները քննել. սոյն պաշտօնեայն ի հարկին պիտի կարենայ օտարաց մէջէն ալ ընտրուիլ։

4. Դատաւորաց կատարեալ անկախութիւն, Մասնաւոր կանոնադրութեան մի զօրութեամբ դատավարութեան եղանակին ճշտութիւն։ Բոլորոյ առենից (խաֆինաֆ) հաստատութիւն գաւառագլուխ եղող վեց քաղաքաց մէջ, այսինքն

Տրապիզոն, Կարին, Տիարպէքիր, Պաղտատ, Զմիւռնիա և Հալէպ. և սոյն վեց առենից մէջ պիտի գտնուի նաև մէկմէկ օտարական անդամ։

Բոլոր փոքր Ասիա պիտի բաժնուի նաև վերոյիշեալ վեց կուսակալութեանց, օսմանցի կառավարչաց ձեռօք մատակարարուելով օգնութեամբ անգղիացի յանձնաժողովոյ։ Ընդհ. կառավարիչն, որ երեք տարուան համար պիտի ընտրուի, Անգղիոյ տէրութիւնը պիտի որոշէ, իրեն վերապահելով անգղիացի կամ օսմանցի մի ընտրելը։

Պոսնիոյ և Հէրսէքի մէջ տակաւին ապստամբութիւնը կատարելապէս ղսպուած չէ, ամէն տեղուանք դեռ կըգտնուի ապստամբաց ձեռք. վասնորոյ Աւստրիոյ կառավարութիւնը նոր բանակ մի ևս պատրաստուած է ղրկելու, և արդէն 160.000ի կըհասնի բոլոր զօրութիւնը։

Պոսնաէրայէն հասած լուրերը կըծանուցանեն թէ՝ Ֆիլիպովիչ զօրապետը յիշեալ մայրաքաղաքը մտնելուն ոստիկանութեան ժողով մի հաստատեց ընդ նախագահութեամբ Մուստաֆա—Պէյի, երևելի Պոսնացւոյն, որ Ֆազըլ փաշայի որդին է։ Յիշեալ ժողովը կըբաղկանայ 18 անդամներէ, որոց 6 յունադաւան են, 5 իսլամ, 4 հրեայ և 3 կաթոլիկ։ Բոլոր օսմանցի քաղաքական պաշտօնակալք վերահաստատուեցան։

Կըհաստատեն թէ մայրաքաղաքն առնուելու միջոյին ապստամբացմէ 300 մարդ սպանեան և 700 դերեցան։ Աւստրիացւոցմէ թէպէտ մեռնող քիչ եղաւ, բայց վիրաւորեալք խիստ շատ են 300է աւելի միայն վտանգաւոր խոցուած են։

—Պուլղարիոյ նոր սահմանադրութիւնը մինչև հրատարակուիլը, աւժամանակեայ դրուած Ռուս կառավարչին ընթացից վերայ հսկելու պաշտօնով կազմուելիք եւրոպական յանձնաժողովյն Բ Դրան կողմէ անդամ ընտրուելու նշանակուած են եղեր արդէն՝ հետևեալ երեք անձինք, կոստանդ փաշա, Վասա էֆէնտի և կոստանդին Նիսի փաշա։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Պրուսայ, 24 Օգոստ. 1878

Ազնիւ Արշալոյս

...ր ուսանող հինգ երկար տարիներ Հէյվէ... ...մէջ պանդխտանալէ զկնի, վերին նախա... ...մութեան շնորհիւ վերջապէս երեք շաբաթ ...ոյ հայրենիք վերադառնալոյ բաղդին ար... ...ացայ. և ահա այսօր՝ ինչպէս յանցելումն ...լըն, գրիչն ձեռք կ'առնեմ Արշալուսոյ ...սկսած թղթակցութիւնս շարունակելոյ հա... ..., անհերկրայ լինելով որ ինչպէս երբեմն ձեր ...կիշատակ հոգելոյս Հայրը, որ յետ բազմա... ...տակ և երկար ազգօգուտ աշխատութեանց ...մահութիւն փոխուած, այժմ ըստ բանի ...ոյն իւր գործերէն հանգչի, Զմիւռնիերէն ...ած նամակներս մարդասիրաբար իւր ազգօ... ...թերթին մէջ կըհիւրընկալէր, նոյնպէս ալ ...ք բարեսիրտ պիտի լինիք մերթ ընդ մերթ ...ալուսոյ Բանասիրականին մէջ ինձ մի փոքրիկ ...ին նուիրելոյ։

...եր Ֆիւլէրշէր Եոթ, ման Ֆիւլէրշէըն. ով որ ...ճամբորդած է, շատ բան պատմել կարող ...կըսեն Գերմանացիք. և այս ստոյգ լինելուն ...ով փորձառաբար կըվկայեմ, և ըստ այնմ ...որմ ձեր պատուական ընթերցողաց ներկա... ...մի քիչ պատմել և նկարագրել հայրենիք ...վերադառնալուս աւթիւ տեսածներս և լսածնե... ...նախորդ ամսոյ 23էն (ըստ լատ.) պանդխտ...

տութեան սահմանեալ ժամանակին վախճանն վերջապէս հասած էր. այն օրն պարտ էի Պաղեէն մեկնիլ ի հայրենիք։ Արևը դեռ ծագած չէր, երբ ես բնակարանս թողլով ճանապարհ ինկայ. փողոցներն դատարկ ու թափուր էին, ձայն ձուն չկար. սիրտս բուռական յուզեալ էր. մի կողմանէ ուրախութեան զգացում, միւս կողմանէ տրտմութիւն ճիգ կըթափէր զայն գրաւելոյ. մինչդեռ ես կրկնապատկեալ քայլերով յառաջ կըփութայի դէպի Պաղէնի մեծ ակրուեթեան սահմանները։

Պաղէլ այժմ ինձմէ հեռացած էր ինչպէս ես իրմէ. և երբ վերջին անգամ աչքերս իւր վրայ ուղղեցի, չտեսայ այլ ինչ բայց եթէ Մինթըբրին (մայր եկեղեցւոյն) բրգաձև աշտարակներն, որք մինչև ամպերն հասած լինիլ կըթուէին նկատողին հեռուանց։ Այժմ մի ընդարձակ դաշտի վրայ կըգտնուէի, ուր երկրագործք առաւօտեան զով եղանակէն կըփութային օգուտ քաղել այլևայլ աշխատութեամբ զբաղելով։ Գերմանացին իւր կենաց յարգն ու արժէքն գիտէ արդարև, նա գիտէ որ մարդս անգամ մը միայն աշխարհ կուգայ. վասնորոյ կրցածին չափ իւր կենաց հոգ ու խնամք կըտանի. կեանքը քաղցր ու հաճելի է նմա. վասնորոյ կըբաղձայ զայն երկարել խնայելով զայն. բայց Հայ երկրագործն ինչ է անումայս մասին . . . ընթերցողին կըթողում պատասխանը։

Ժամերով ի խոր մտածմունս ընկղմեալ յառաջ ընթանալէ յետոյ, վերջապէս երեկոյեան դէմ գիւղ մի հասնելով հոն բարեկամաց մօտ օթևա-

նեցայ։ Հիւրասէր և յոյժ մարդասէր ժողովուրդը մ''են Գերմանացիք. կըյարգեն զօտարս և իրենց սիրոյն ու համակրութեանը կըփութան այս տեսակ աւիթներուն ամենայնիւ արտայայտութիւն տալ։ Գիշերն հոն անցընելով, առաւօտուն ճամբորդութիւնս յառաջ տարի, և բոլոր օրն մէկ կառաչուէն ի միւսն ընթանալով, վերջապէս կէս գիշերէն մէկ ժամառաջ Սթութկարթ հասայ։ Ասի Վիրթէմպէրկի թագաւորութեան գլխաւոր քաղաքն է. բնակչաց թիւը 120.000ը կ'անցնի. քաղաքը ձորի մէջ շինուած է և խիստ հոյակապ տներ կըպարունակէ։ Թագաւորական դղեակը իւր չքեղազարդ ընդարձակ պարտէզովն, յորում հասարակութիւնը կիրակի և ուրիշ օրեր, երբ թէ իւր սեպհականութիւն լինէր ...ան ֆա...ն կըզբօսնու, քաղաքին անուանի շէնքերէն մին է։ Ուսմունք, գիտութիւնք ամեն կարգի և աստիճանի գեղարուեստք, ինչպէս նաև վաճառականութիւնը հոս խիստ ծաղկած վիճակի մէջ են։

Սթութկարցիք նշանաւոր են իրենց եռանդագին գործունէութեամբը թէ իրենց անձնական և թէ հասարակութեան վերաբերեալ գործերում. ազգասիրութիւն և վշտակցութիւն ընդ հիւանդս, նեղեալս և թշուառս իրենց յատկութեանց գլխաւորներն կըկազմեն. այս պատճառաւ է որ Սթութկարթ լի է ամեն տեսակ հասարակաց շէնքերով, որք հաստատեալ են առ ի խնամել զկարօտեալս. հիւանդանոցներ, բուժարաններ (Հայլ անսթոլթ) անկելանոցներ, աղքատանոցներ, աղատանարանք

—Մուսուլի Նախորդ կառավարիչ Մուստաֆա փաշայ Հայաստանի բարեկարգութեան անուղ կարգեալ Ալի Շեֆիք—Պէյին ընկեր անուանուեր է կայսերական հրամանաւ :

—Այլ—Ստեֆանոյ և Պոլսոյ շրջակայքը գտնուած Ռուսաց զօրքերը շոգենաւերով կըփոխադրին դէպի Օտեսա, որոց թիւը ցարդ 20 000ը կ'անցնի : Իսկ Բուլղարիոյ և Ռումէլիի մէջ փոխանակ իւր բանակաց ետ քաշուելուն հոգը տանելու, ընդհակառակը 150,000 զօրաց բանակ մի հաստատ պահել կ'ուզէ :

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ազգային Կրօնական ժողովոյ

Կեսարիոյ Մունճուսուն գիւղէն կօշկակար Պոտոնեան Ստեփանի որդի Մելքոն Տաուկալօղ մականուանեալ անձը՝ անյայտ եղած, նորա կընոջ բողոքանաց վրայ Ազգա. կրօնական ժողովս յառաջ քան զտնօրէնութիւն՝ երկամենայ պայմանաժամաւ որոշեց յայտարարել ազգային լրագրաց միջոցաւ, որպէսզի ով որ գիտէ նորա ուր լինելը և կամ ով որ տեսեր է զնա, Ազգ. Պատրիարքարանիս իմաց տայ 'ի տնօրէնութիւն կարևորին : ԿՆԻՔ

Պոլիս, 22 Օգոստոս 1878

—Յիշեալ Կեսարացի Մելքոն Տաուկալօղ անձը Զմիւռնիոյ մէջ, ըստ ոմանց պատմութեան, կօշկակարութեան կըպարապէր, և ախտի մի հանդիպելով ազգ. հիւանդանոցին մէջ խնամուեր է : Ասկէ 'իբր մէկուկէս տարի յառաջ երբ քրիստոնէից մէ ևս սկսան զինուոր գրուիլ, յիշեալ երիտասարդն ալ ով, գիտէ ինչ նպատակաւ, խոստացուած զինուորական կանխիկ վարձքը ընդունելով և համազգեստն հագած ջոկէ կըմեկնի դէպի պատերազմի դաշտը . անշուշտ Կ. Պոլսէն անցնելով. ուստի կամ մեռած կրնայ ըլլալ և կամ գերի ինկած : Այսչափ ինչ կըփութամք յայտնել ի տեղեկութիւն :

ԱԶԳԱՅԻՆ

Կ. Պոլսոյ Կրօնական ժողովոյ անդամոց ընտրութենէ յետոյ՝ իւր դիւանն ևս կազմած է հետևեալ պատուարժան եկեղեցականներէն .

Ա. Ատենապետ ամեն. Տ. Խրիմեան սրբազան
Բ. » գեր. Տ. Մատթէոս »
Ա. Ատենադպիր » Տ. Եղիշէ Ծ. վարդապ.
Բ. » Արժ. Տ. Խորէն քահանայ :

Սոյն Նորընտիր ժողովոյ վրայ ոմանք մեծամեծ յոյսեր կըտածեն, և արդէն ձեռնարկած կըհամարին հանրական խնդիրներով զբաղիլ եռանդով, ջանասիրութեամբ և մտաբանութեամբ : Անծանօթ է մեզ թէ ո՞յք են սոյն հանրական խնդիրները. ըստ մեզ հանրական ըսուած խնդրոց մէջ մեծ կարևորութիւն ունի ազգիս մէջ տպագրութեամբ հրատարակուած անկրօնութիւն և անաստուածութիւն քարոզող գիրքերը . որոնց կարգին է մնաերս քաղաքիս մէջ տպուած Մեբաթի վըայ ըսուած գիրքը, որոյ առաջքն առնելու հոգը ազգային Պատրիարքարանի և Կրօնական ժողովոյ յանձնած էինք . և մինչև ցայսօր լռութենէ ի զատ ուրիշ որ և է միջոց մի չտեսնուեցաւ այսպիսի գրքերու հրատարակման դէմ : Իցի՜ւ թէ Կրօն. Նորընտիր ժողովս ևս իւր լռութեամբը հաւանութիւն և ընդունելութիւն ցուցած չըլնէր . քանզի կան ոմանք տեղւոյս ազգայիններէն որ Կրօն. ժողովոյ սոյն անտարբերութիւնը տեսնելով գայթակղած են . ուրեմն հարկ է որ Նորընտիր ժողովը իւր կարծիքն հրապարակաւ յայտնէ յիշեալ մոլորական գրքին վերայ :

—Անցեալ թիւերով կեդրոնական վարչութեն քաղաքական ժողովոյ Նորընտիր անդամոց անունները ալ հրատարակեցինք լրագրոյս միջոցաւ : Մայրաքաղաքէն հասած վերջին լուրերը կ'իմացընեն որ անոնցմէ ուն անդամք իրենց հրաժարականը տուած են, և թէ ամենա. Ս. Պատրիարքը կ'աշխատի համոզել զիրենք որ ետ առնուն իրենց հրաժարագիրը : Ցաւ է մեզ արդարև որ այսպիսի նեղ պարագայից մէջ, յորում իւրաքանչիւր ազգային անհատ կըպարտաւորի ձեռնտու լինել ազգին ընդհանուր շահուց, յիշեալ Նորընտիր անդամք ճանաչելով հանդերձ իրենց պարտաւորութիւնը չեն ուզեր պատուել ազգին կողմէ իրենց տրուած վստահութիւնը :

—Մասիս-ի մէջ կըկարդանք թէ Արևելեան կաթոլիկ Հայոց Պատրիարքական տեղապահ գեր. Գրիգոր վարդապետ Լնֆիճեան ուրբաթ օրը մեր սրբազան Պատրիարքին տունն երթալով, ժամու մի չափ առանձնակի տեսակցեր է Նորին Սրբազնութեան հետ :

—Հայրենիք-ի մէջ կըկարդանք .

Ազգային Պատրիարքարանի խնդրանաց համեմատ Բ. Դուռը պաշտ. խորհրդական գեր. Տ. Խորէն սրբազանի երկրորդ կարգի, Պալըքէսէրի Առաջնորդ գեր. Տ. Տիմոթէոս եպիսկոպոսին երրորդ կարգի Մէճիտիէ և Սեբաստիոյ Առաջնորդ գեր. Տ. Պետրոս Ծ. վարդապետի չորրորդ Օսմանիէ պատուանշան շնորհեց :

—Կիպրոսի ազգայնոց հոգևոր հովուութեան պաշտօնով արժ. Տ. Յովհաննէս քահանայ Հիւնքեարպէյէնտիեան յիշեալ կղզին ուղևորուած ըլլալը նոյնպէս ազգ. լրագիրք կըծանուցանեն :

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԼՈՆՏՈՆԻ

St. Leonards on Sea

22 Օգոստոս 1878 :

Մեծարոյ բարեկամ իմ .

Մեր ազգայինք առհասարակ, ինչպէս կ'իմանամ, շատ դժգոհ կ'երևին Պէրլինի Քոնկրէի մէջ Հայոց համար եղած ոչ այնչափ գոհացուցիչ արորինութեանց նկատմամբ : Այս դժգոհութիւնն խիստ բնական էր, բայց ոչ իրաւացի : Զգիտեմք արդարև թէ մեր ազգայինք ինչ ըրին, ինչ զոհողութիւն ըրին և քանի Հայ իւր արիւնը թափեց . . . հետևաբար ինչ իրաւամբ կըսպասէին որ իրենց պահանջմանց անձնադիր լինէր Եւրոպա : Ի մասնաւորի մեր Զմիւռնիոյ ազգայնոց վերայ խօսելով՝ ինձ յայտնի չէ թէ նոքա այս ողբալի շրջանին ինչ կերպիւ աջակցեցան : Պարզ մաղթանքներ փափաքներ լոկ արտայայտուեցան անշուշտ, սակայն նիւթականապէս ձեռնտու եղե՞ն արդեօք, չգիտեմք :

Մեք ի սկզբանէ ի վեր հոս Անգլիոյ մէջ Բրիտ. կառավարութեան հետևակ աշխարհախմբութեան խիստ մօտ էինք, մեծ փառահեղութիւն կ'ինք ընծայեր, ինչպէս մեր Զմիւռնիոյ բարեկամներն ալ գիտեն, Հայոց խնդրոյն գոհացուցիչ լուծման համար . մանաւանդ երբ նոյն կառավարութիւնը Թագուհւոյն առաջին պաշտօնեայ լորտ Պիքընսֆիլտի բուռն ազդեցութեան ներքև՝ լորտ Տէրպիի և լորտ Քառնարվընի խորհրդարանէն հրաժարելովը : Միւս կողմանէ հաստատ համոզուած էինք, որ ազգային այսպիսի կենսական խնդրոյ առթիւ Հայք կըպարտաւորէին շարժիլ, խօսիլ, գրել և իրենց ձայնը Եւրոպիոյ առջև լսելի ընել. խիստ ուրախ եմք, և երախտագիտութեամբ կըյիշատակեմք որ այս դժուար պարագաներու մէջ ազգը բարեբաղդ. գտնուեցաւ իրեն Պատրիարք ունենալու այնպիսի եռանդուն մի, որ ամեն պատասխանատուութիւն իւր վերայ առնլով՝ անվեհեր և արիաբար ի գործ դրաւ իրեն ձեռնհաս ամեն միջոցները Հայոց իրաւունքներ՝ Եւրոպիոյ առջև պաշտպանելու համար :

Թէ Հայերն իրենց փափաքածներն չկրցան ձեռք բերել, այս ճիշդ է . սակայն ըսել թէ Պէրլինի Քոնկրէն Հայոց համար ամենևին արդիւնք չունեցաւ, այս սխալ և ճշմարտութեան դէմ է

վասն անկեալ աղջկանց, և այլն, և այլն, հաստատութիւնք վասն կոյր և համր մանկանց, ուր սոքա կարդալ գրել և խօսիլ կ'ուսանին : Վերջապէս մի ժողովրդեան նիւթապէս և բարոյապէս ինչպէս նաև քաղաքականապէս յառաջդիմելոյ և զարգանալոյ համար կարևոր եղած ամեն միջոցք ճոխաբար կըգտնուին հոս . բայց սա կայ որ Շվասը (այսպէս կըկոչուին վիւրթէմպէրկցիք ըստ իրենց հին ազգաբանութեան) չըսպասէր ձեռքերն ծոցը դրած ամեն բարեկարգութիւնը իբր հասած տանձ իւր գոգը իյնայ, այլ կըխորհի միաք յողնեցընէ, ճար ունենար կըմտածէ, և ոգւով չափ կըճգնի, կ'աշխատի, այսդին այնդին, կըվազէ, կըքրտնի, այո՛, եթէ հարկ լինի մինչև իսկ իւր կեանքը վըայ կուտայ իւր խորհած և որոշած գիծը ի փառս իւր պաշտած Աստուծոյն և յօգուտ ժողովրդեան ի գլուխ հանելոյ համար : Երանի՛ արդարև . քիւր երանի երկրի մը, որոյ բնակիչներն այսպէս անձնանուէր հաստատամիտ և գործունեայ են : Սակայն մենք խնդրոյն սահմանէն կարծեմ մասամբ չափ հեռացանք, դառնանք ուրեմն վերստին մեր ճամբորդութեան :

Քաղցր էր ինձ սատ այսպիսի երջանիկ երկրի սահմաններում և մի այսպիսի բարեբաղդ ժողովրդեան շրջանում օրերով և շաբաթներով կենալ . այլ սակայն պարտ էր ինձ հրաժեշտ տալ և յառաջ փութալ հայրենիք վերադառնալոյ և անդ իմ խմովանն ի բարեկեցութիւն Հայուն աշխատելոյ համար . այս մեծ ու վսեմ նըպատակ պատրաստելոյ համար թողած էի հայրենիքս, ծնողքս, սիրելիներս և բարեկամներս ու պանդխտութեան լուծն վրաս առած էի :

Ստութկարթէն ճամբորդութիւնս յառաջ տանելով և բացում գիւղերէ, քաղաքներէ, լեռներէ և ձորերէ անցնելով վերջապէս Գերմանիոյ հողն թողուցի և Աւստրիոյ սահմաններն թևակոխեցի . Թիրօլ էի այժմ, ուր ինձ թուեցաւ իբր թէ ի քիթ թեթևակի ամառնային սոթագին հաճելի բայց միանգամայն տաղտկալի եղանակը ձմեռնային ամպամած, ցուրտ և մառախլապատ եղանակին փոխուած լինէր : Թիրօլ մի լեռնային խիստ սքանչելի երկիր է Աւստրիոյ հարաւային արևմտեան կողմն . բարձրագագաթ ձիւնապատ լերանց շղթաներ ամեն կողմէն երկիրն կըշրջապատեն, որոնցմէ բղխած գետերն ու անհամար առուակները հողը շատ պտղաբեր կ'ընեն. օդն ընդհանրապէս ցուրտ, բայց առողջարար է, բնակչաց գլխաւոր զբաղմունքը երկրագործութիւն է իւր ամեն ճիւղերովը : Խօսուած լեզուներն են մասնաւորապէս իտալերէն, յետոյ գերմաներէն : Թիրօլցիք բնութեամբ զուարթաբարոյ և աշխոյժ ժողովուրդ մ'են, բայց ինձ այնպէս թուեցաւ որ Գերմանացւոց նման աշխատասէր չպիտի լինին, և այս թերևս իրենց երկրին չափազանց պարարտ ու բարեբեր լինելուն պատճառաւ է : Թիրօլ լեռնոտ լինելուն երկաթուղին մինչև Թրիեստ հարկ եղած է ստորերկրեայ ճանապարհով (թունել) յառաջ տանել : Մենք այն ճանապարհէն ընտրած լինելով այս ծակերն ծուկերն և խոռոչներն տեսնելոյ և լաւ մը զննելոյ պատեհութիւն, չունիմ ձանձրոյթն ունեցանք . Վերջապէս խօսքս չերկարեմ, Ստութկարթէն մեկնելէն յետոյ երկօրեայ ճանապարհորդութեամբ Թրիեստ հասայ ուսկից Լոյտի ձիւնս շոգենաւով դէպի Պոլիս մեկնելոյ էի :

Թրիեստ Միջերկրականի ամենէն անուանի և հարուստ նաւահանգիստներէն մին լինելուն կ'արժէ որ այս առթիւ Արշալուսոյ մէջ զինքն յիշատակեմք : Դանիէլ հռչակաւոր աշխարհագէտ մատենագիրը իւր մէկ սուսար գործոյն մէջ հետևեալ կերպով կըխօսի այս քաղաքին նկատմամբ : Թրիեստ սլաւերէն Թէրկա, որ կը նշանակէ Եղէգն, Եւրոպիոյ հարաւային Համայրքը, խիստ հին քաղաք մ'է, բայց նշանաւոր դեռ այս դարուս մէջ եղած է . առանութերորդ դարուն սկիզբներն սորա բնակչաց թիւը հազիւ հազ 6000ի կըհասնէր . բայց հետզհետէ ծովային վաճառականութեան շնորհիւ յարգ և համարում վաստըկելով, վերջապէս ներկայ դարուս մէջ իւր անունը բոլոր աշխարհ հռչակից : 1833ին Լոյտ անուն հանրածանօթ նաւային ընկերութեան հաստատութենէն ալ Թրիեստ իւր յառաջադէմ շաւղին մէջ նոր ուժ և նոր զօրութիւն ստացաւ : Բնակչաց թիւը այժմ 90—100,000ի կըհասնի, որոց մեծագոյն մասը Հիւր, այսինքն օտար քաղաքացի են : Քաղաքը թէպէտ խիստ շքեղ շինուած է կիսադընդի ձևով զծովն շըջապատող լերան վրայ, բայց իւր բնակչաց մասին խառնարանդ տեսարան մը ներկայացընելով մարդոյս աչաց, սոյդն ըսելով երկրորդ Պոլիս

Միթէ Հայաստանի մէջ բարենորոգութեանց հաստատութեան նկատմամբ Եւրոպիոյ խոստացած հսկողութիւնն իւր խիստ բարձր կարեւորութիւնը չունի՞, այնպէս որ եթէ Մեծն Բրիտանիա իսկ անհոգ լինի և անտարբեր նոյն բարենորոգութեանց գործադրութեան, Հայք իրաւունք ունին Պերլինի դաշնադրութեան վերայ յենեալ՝ Անգղիոյ դէմ իսկ բողոքել Եւրոպիոյ։

Բայց Հայոց ամենուրեք այս յուզման և շարժման բարոյական ազդեցութիւնն մեծ յաղթանակ եղև նոցա համար։ Եւրոպա առաջին անգամ հիացմամբ տեսաւ որ Հայ ազգ մի կայ… և հետաքրքրութեամբ փութաց նորա անցեալը քննել և պատմութիւնը հետազօտել։ Անգղիոյ մէջ Հայոց համար երևելի անձանց և հասարակութեան կողմանէ ցոյց տրուած համակրութիւնն առհաւատչեայ մի է մեզ համար, թէ Հայերն այս երկրին ժողովրդեան սատարութեան վերայ կրնան վստահիլ։ Ստոյգ է որ Բալկրէվներ(1) պակաս չեն, բայց կա՞յ պարտէզ առանց տատասկի։ Լոնտոնի մէջ ի նպաստ Հայոց տեղի ունեցած ՄԻԹԻՆԿԻ առթիւ Հայ մանկամարզարանը նամակ ուղղեց լորտ Շաֆթզպըրին և լորտ Քանավընի, շնորհակալութիւն և երախտագիտութիւն յայտնելով յանուն Հայ ազգին վասն մարդասիրական համակրութեան զոր նոքա արտայայտեցին Հայոց համար։ Լորտ Շաֆթզպըրի հետևեալ կերպիւ պատասխանեց․

…«Կրնաք հաւատի լինել որ Անգղիոյ ժո-
«ղովրդեան հետ միասին ջերմ համակրութիւն
«կըկրեմ Հայ ազգին համար, և գործ պիտի
«դնեմք ամեն ինչ որ մեր կարողութեան սահ-
«մանին մէջ է, ձեռք բերելու նոցա համար այն
«ազատութիւններն՝ որոնք իրենց անժխտելի
«իրաւունքներն են։»

Լորտ Քանավըն կգրէր․

…«Խիստ մեծ ուրախութիւն է ինձ համար
«խորհիլ թէ այս առթիւ (Միթինկի) փոքրիկ
«ծառայութիւն մի կարող եղէ մատուցանել այն-
«պիսի ժողովրդեան մի, որոյ անցեալն իմ բո-
«լոր համակրութիւնս գրաւած է․ և որոյ ա-
«պառնի բարօրութիւնը բոլոր սրտով կըփափա-
«քիմ։»

Թող մեր ազգայինք չյուսահատին բնաւ․ քանզի պարագաներն ինչ որ իսկ լինին, Անկլօ–Թրքական դաշնադրութենէն աւելի օգուտներ պիտի արտադրին մեր դժբաղդ Հայրենեաց համար։ Չյուսահատին բնաւ․ քանզի ամեն ինչ չվերջացաւ տակաւին … և լորտ Պիքընսֆիլտ ինքն իսկ գիտէ զայս․ կըմնայ մեզ այժմ պատրաստուիլ ապագային համար։ Հայաստանի համար ինքնօրինութիւն պահանջեցինք․ եթէ այս իսկ շնորհուէր մեզ, չգիտեմք և կըտարակուսիմք թէ մեր ազգայինք մասամբ իւիք գոնէ, Հայաստան պիտի դաղթէի՞ն արդեօք։ Եթէ մեր երկրին բնակչաց ձեռօք այս ինքնօրինութիւնը ի գործ պիտի դրուէր, խորհինք և աւելի ուշով քննենք թէ նոյն ժողովրդեան բարոյական և նիւթական վիճակը յարմար և ընդունակ է այսպիսի փոփոխութեան։ Ահաւասիկ հոս է մեզ համար էական խնդիրը․ և որոյ վրայ պէտք է մեր բոլոր ուշադրութիւնը կեդրոնանայ։ Մենք շուտափոյթ այս տողերը կըգծեմք թէպէտև այս նիւթը ծանր խորհրդածութեան կըկարօտի։ Ուսման և դաստիարակութեան միջոցները դիւրացնել սփռել տարածել Հայաստանի մեր ազգայնոց մէջ․ այս բառերն ամեն Հայու բերնին մէջն է, և ազգային լրագիրք տարիներէ ի վեր նոյնը կըքարոզեն, սակայն ժամանակն հասաւ երբ խօսելէ դադրելով՝ գործել պէտք ենք սկսինք, եթէ իրօք մեր դժբաղդ հայրենեաց վերականգնումը կըփափաքիմք։ . . .

(1)Միստր Բալկրէվի նամակաց դէմ Լոնտոնի մեր ազգայինք երկու զանազան յօդուածներ ուղղեցին Թայմզի եւ Տէյլի—Նիւսի, սակայն չհրատարակուեցան, հաւանականաբար ոչ այնչափ [illegible] համար վշտացեալ Հայ մի պաղ արիւնով չէր կարող պատասխանել այնպիսի նամակներու։

«Խըմիրի ազգային երկսեռ վարժարանները։»

(Շարունակութիւն եւ վերջ․ Տես թիւ 1099։

Պ. Մամուրեան երէկ գրաբարը անկարգ է, կըսէր, այսօր քերականութիւնը [illegible] ոչինչ է կըսէ, վաղը կրօնքը մարդուս հարկաւոր չէ պիտի ըսէ, օր մ՚ալ ազգութիւնը երևակայական բան է պիտի ըսէ, և եթէ այնպէս շարունակէ՝ օր մ՚ալ պիտի ելնէ մարդուս գոյութիւնը պիտի ուրանայ և զանիկա անասնոց մէկ դասակարգին մէջ պիտի խօթէ։ Այդ էն Խըմիրի դպրոցներուն 11 տարուայ մէկ, Թափուր և [illegible] վիճակը մեր այս բառերը կըհաստատեն։ Ահաւասիկ այս կրօնք ուսման հատ բանի մը տեղ դրուելէն յառաջ եկած են զանազան չար հետևանքներ, և այսօր նոյն դպրոցի աշակերտք իրենց նոյն ժամանակուայ տեսչին քմածին, խախուտ և վտանգաւոր բաները իրենց վրայ անձնաւորելով մէյմէկ փոքրիկ Մամուրեաններ համեստագէտներ և փիլիփօփներ դարձած են։ Ժողովուրդը՝ Մամուրեանի օրով այնքան անհոգութեան և թուլութեան մէջ մնացած է որ, անգամ մը իր գէնքը եռալի դարձընելով տեսնել ուզած չէ թէ իր դպրոցին մէջ բարոյականութիւնը որ ատրճան ապականուէր, նուիրական բաները որքան նախատուէր և համբակութիւնը ինչքան ծիծաղելի քայլեր առած է իր շրջանին մէջ։ Միթէ ժողովրդեան իր իրաւունքը գործադրելու անգիտակցութենէն չէր որ, Մամուրեանի օրով կրօնը՝ դպրոցներու մէջ տարակուսանաց դուռներ բացաւ և աղօթից վրայ դէպ ապատարութիւն ընելով, մաս մը աշակերտք մէյմէկ անառակ զաւակներ դարձան, և Աստուած, Քրիստոս, առաքեալ, մարգարէ, իրենց [illegible] տեսչին հրապարակաւ տուած օրինակէն քաջալերեալ հեգնեցին։ Միթէ ժողովրդեան անհոգութիւնը չէր պատճառ որ, Մամուրեան Մատթէոս, գրաբարի ուսումը դպրոցին մէջ աւելորդ դատեց, առարկելով թէ՝ աշակերտք ժամավաճառ կ՚ըլլան, մինչդեռ անդին [illegible] գաղտնիքները և [illegible] կանոնները սորվելով մէյմէկ Հայ Բարաղէլներ և Լաւուազիէներ պիտի ըլլային . . . ։ Միթէ ժողովրդեան անտարբերութենէ չէր որ, Պ. Մամուրեան վերջերս դպրոցին մէջ քերականութեան դասախօսութիւնը «ինչ, ի՞նչ բան է» ըսաւ, և հրապարակաւ ալ քարոզելու եկաւ առարկելով թէ՝ տղայք աւելի յաջողակութեամբ և դիւրութեամբ կրնան լեզուն սորվիլ առանց քերականական աշխատանքներու և կանոնաց հետևելու . . . ։

Ժողովուրդը չէր պատճառը որ, Պ. Մամուրեանի օրով դպրոցները ապաստանարան դարձան երևելի դատարկապորտներու և անբարոյական մարդերու (démoralisé), և Հայ լեզուին, աթուլթաններուն քանի հատ ըլլալը դեռ չգիտցող մարդիկներ իբրև վարժապետ հանտեղ պաշտօն ստացան։

Ժողովուրդին անտարբերութիւնը չէր պատճառը որ, Պ. Մամուրեանի օրով, դպրոցի վարժապետները իրենց ուսանողաց առջև մէյմէկ Ժօրժ—Ցանտէններ և Բասդէններ դարձան, և աշակերտաց ոմանց արտակեդրոնական ըլլալութենէ վիրաւորեալ և լքեալ մէկ քանի վարժապետներ հոն հոս իրենց կսկիծը ու ցաւը կըյայտնէին անիծելով վարժապետութիւնը, որ պատկառելի պաշտօն մ՚էր, բայց տասնևմէկ տարիէ ի վեր տկար և անկարող տեսչի մը ապիկարութեան և քմաց ներքև ճնշեալ կատակերգային ձև մը առաւ։

Միթէ ժողովրդեան անհոգութենէ չէր որ Մ. Մամուրեանի օրով դպրոցին մէջ դանակ գործածող, հրացանակ փորձող աշակերտներ տեսնուեցան, աշակերտնե՛ր որոնց քով գրիչ, կաղամար և թուղթէ զատ ուրիշ բան գտնել, վարժարանին ուրիշ նշանակութիւն մը առնելուն պատճառ կ՚ըլլար։ Ասոնք բոլորը իրողութիւններ են և ոչ թէ խօսքեր, և այս իրողութեանց ժողովուրդը թէև տեղեակ է, գիտէ, բայց գործելու կամք չունի, իր ցաւոց դարմանը իր ձեռօք որոնելու հակամէտ չէ, անզգայութիւն մը պաշարած է զինքը, և եթէ այս անզգայութիւնը՝ իր վրայէն նետելով, այսինքն իր մեռելական վիճակը մէկդի թողլով, չկանգնի և իր բնական գործոց վարչութեան ու բարւոք մատակարարութեան ղեկը իր ձեռքը չ՚առնէ, օր մը անդառնալի կամ կանուխ կորստեան դուռը պիտի իյնայ, և իր ձեռքը մնացած քանի մը անժխտելի իրաւունքներն և պահանջումներն ալ բոլորովին պիտի կորսնցընէ։ Այսչափ ինչ ժողովրդեան անհոգութեան և անկէ ծագած բարոյական ու նիւթական անհաշուելի վնասներու վրայ համառօտ կերպիւ խօսելէ ետքը, գանք հիմա Պ. Մամուրեանի տեսչութենէն և ազգին մէջ իբրև Յովհաննէս—Մկրտիչ—կարապետ՝ կատարած բազմազգի խաղերէ ծագած չարեաց վրայ խօսելու, ինչպէս որ մեր յօդուածին սկիզբը յիշած էինք և մեր այս տեսութեան կէտ նպատակի ընտրած։

Պ. Մ. Մամուրեան դպրոցներու մէջ վերատեսչութիւն ընելու պատշաճ անձ մը չէր, վասն զի ինչպէս որ տասնևմէկ տարուան փորձերը ցոյց տուին, վերատեսչի մը յատուկ բարեմասնութիւններն ու հանգամանքը՝ այսինքն խոհեմութիւն, գործունէութիւն, աշալրջութիւն և հե-

---

մը կրնայ կոչուիլ։ Բայց ի ամեն տեսակ եւրոպացիներէ կըտեսնուին Թրիեստի հրապարակներում հայկազուն ազգեր, պարոններ, ինչպէս նաև օսմանցի էֆէնտիներ, մեծամեծ Ցոյն [illegible], Հրեայ սեղանաւորներ, Պարսիկներ և այլն, և այլն․ որոնք ամենքը իրենց բուն դիրքին, սովորութեամբը և կերպարանօքը քաղաքին բիւցաներում փողոցներում ինչպէս կրօսարաններում և սրճարաններում երբ դերասանք արևելեան կենաց ի տես հասարակութեան կ՚ելնեն։ Թրիեստի նաւահանգիստը տարուէ տարի 15–20,000 նաւեր կըմտնեն կ՚ելնեն, այս պատճառաւ վաճառականութիւնը խիստ ծաղկած է հոն։

Այսչափ առ ի տեղեկութիւն բաւ համարելով՝ դառնանք վերստին մեր ճամբորդութեան։ Թրիեստէն մինչև Կ. Պոլիս բստ սովորութեան եօթն օր տևեց․ ծովը միշտ հանդարտ էր, օրն ի բուն արևին կիզիչ ճառագայթներուն տակ, իսկ գիշերն ընդ հովանեաւ աստղալից երկնից [illegible] յառաջ ընթանալով, վերջապէս նաւորդ ամսոյ վերջերն երկարատև բացակայութենէ մի յետոյ ողջամբ վերստին Հայրենեաց սահմաններն թևակոխելոյ բարեբաղդութիւնն ունեցանք։ Արդարև չկայ աշխարհիս վրայ աւելի քաղցր բան մը քան ականատես լինել այն տեսարանին յորժամ որդին իւր գորովագութ մայրն ու հայրն վերստին կըգտնէ․ որոնք զինքն իրենց բազկաց մէջ կ՚ողջագուրեն․ ստուգիւ սա տեսնելն քաղցր է, բայց քանի՜օն երջանիկ է այն որ զայս իւր սրտին մէջ կըզգայ․ նորա վայելած ուրախութիւնը ո՛վ կրնայ նկարագրել։ Երանի՜ անոնց որ Հայրենեաց կարօտն կըքաշեն զի նոքա Հայրենիք պիտի գտանեն, կ՚ըսէ Եռանիկ Ոլթիլինկ գերմանացի իմաստասէրը․ և ստուգիւ ով որ այս սուրբ և վսեմ զգացումը իւր սրտին մէջ կըկրէ, նա անտարակոյս ի պանդխտութեան խրուած ջանք և փոյթ ի գործ կըդնէ ժամ յառաջ օտար երկրին և ազգին հրաժեշտ տալոյ և Հայրենիք վերադառնալոյ, զի նա կըզգայ որ սա իրեն ամենաղնիւն օգնութեան իսկ պէտք ունի ի զարգացումն և ի յառաջադիմութիւն։ Ահա ես ալ, ազնիւ բարեկամ, այս զգացմամբ լցուած մի սրտով ողջունեցի զՀայրենիս, և այժմ գոհ և ուրախ եմ նորա սահմաններումը գտնուելոյ․ բայց այս ամենուն հետ դեռ կըզգամ հոգւոյս խորերն որ սա իմ բուն Հայրենիքը, Հայաստանը Հայկայ և քաջն Վարդանայ, Սահակի և Մեսրոպի բնակած երկիրը չէ, այն հայրենի նուիրական հողը չէ, յորում հայկազն դիւցազունք հազարաւոր տարիներէ ի վեր կըհանգչին․ այո կըզգամ զայս և կըհառաչեմ սրտագին մաղթելով որ երկինք շուտ բերէ այն ցանկալի օրն և երանելի ժամանակը, յորժամ Հայն ալ մի հօտ մի հովիւ պիտի լինի և Հայաստանի կենսաւէտ արօտներումը արածի և երթայ ի լոյս, և լինի երջանիկ։

Մ. Փ. ՀԻՒՍԵԱՆՑ

ուատեսութիւն(1) չէր կրեր իր վրայ և ուստի այս պատճառաւ անհաշտելի վնասներու առիթ տուաւ, շարունակ տասնմէկ տարի ազգին յուսատու սրբավայրերը ամլութեան դատապարտեց, չկրցաւ այս երկար ժամանակի մէջ գտնել արդիւնք մը արտադրել (բաց ի մի քանի խմատակներէ), արդիւնք մը որ պատիւ բերէր թէ՛ սոյն վարժարանաց և թէ Իզմիրի Հայ հասարակութեան ։

Սակայն անհակառակելի ճշմարտութիւն մի է որ, մէկը եթէ իւր անձնական շահը ընդհանուրին շահէն վեր դասէ, չկրնար գոհացուցիչ ձեռնարկութիւն մը ի կատար ածել. այսպէս նաև նախորդ տեսուչը իր անձնական շահուն գերի ըլլալով, ժամանակ չունեցաւ ազգին բարիքը մտածել և անոր նուիրական շահերը պաշտպանել ինչպէս որ կվայելէ. իւր հանդէ-ո՛ կուսոյ, հակառակութեան, ստորամտութեան գէ-չութեանց և տխմարութեան միջոց ու գործի ըլլալ այս դիտմամբ՝ որպէսզի անով ժողովըրդեան ուշադրութիւնը դրաւէ և ժամանակ չըթողու անոր իր դպրոցներուն ներքին կացութեան վրայ խորհելու և հարկ եղածը անօրինելու ։ Բարեմիտ մարդիկ կան որ կըկարծեն թէ՛ Գ. Մամուրեան ազգին օգուտը նախատեսելով, և անոր վրայ համոզուելով է որ ժամանակէ մը ի վեր աշխարհաբարի խնդիր մի հաներ է և անոր վրայ գիշեր, ցերեկ կ՚աշխատի. ոչ. ամենևին. Գ. Մամուրեան իր ջատագոված դասին փառքն և անտեղի ըլլալը մեզմէ աղէկ գիտէ, գիտէ որ ազգի մը լեզուն գրաբարն ըլլալուն համար, այն ազգը դատապարտուած չէ չուսանելու, չքաղաքակրթուելու և չյառաջադիմելու ։ Սակայն Գ. Մամուրեանի նմանները կարծիքն է՝ դիտմամբ այս տեսակ կարծիքներ կըստեղծէ, իրեն խորհրդաւոր նպատակը յառաջ տանելու համար, և իրեն այս նպատակին անոր մինչ այն կրնան համոզ ըլլալ՝ որ է մօտոյ զՄամուրեան կըճանչեն, այսինքն անոր ներքինը գիտեն ։

Գ. Մամուրեան Հայ գրականութեան հիմնական անդամ եղած ըլլայ, ողջամիտ անձանց աչքին առջև ալ իր կարևորութիւնը և ազդեցութիւնը՝ բոլորովին կորսնցուցած է, քանի որ Հայ ազգին եկեղեցին, կրօնը և լեզուն՝ այսինքն ազգին գոյութեան այս երեք հիմնական և էական կէտերը միշտ խախտելու, քանդելու ջանացած է, ավերակ դառնաւած է միշտ իւր ազգին դէմ՝ որու օժանդակութեամբ և ձեռնտուութեամբ՝ քիչ ժամանակուան մէջ իւր վիճակը բարելաւեցուցած, իւր բաղդը շինած և իւր անուանը վրայ պատուոյ տիտղոսը առած է անարժանաբար ։

Այնքան բացարձակ չենք ուզեր ըլլալ, կըխոստովանինք թէ՝ Գ. Մամուրեան կրնար իւր ազգին փոքր ինչ ծառայել՝ եթէ կամապաշտ չըլլար և ամեն բանի մէջ «ինչ որ դիտեմ ես գիտեմ» չըսէր, և քիչ մ՚ալ իւր շահախնդրութեան չափ ու սահման դնէր, գիտնալով որ ամեն տեղ և ամեն բանի մէջ չափաւորութիւնն է գովելին ։ Չափաւորութիւնը չճանչնալուն համար էր անշուշտ որ, ինքն ալ հակաբնական վիճակի մը մէջ ինկաւ երբ միևնոյն միջոցին թէ վերատեսուչ, թէ Ար. Մասիս խմբագիր, թէ վէպերու թարգմանիչ, թէ գաւառական ժողովոյ երեսփոխան, թէ այցելու դասատու, թէ ուսումնական խորհրդոյ նախագահ և թէ լեզուանորդ եղաւ ։

Իրեն համար՝ քանի մը անպիտաններ դըրնուեցան այն ժամանակ՝ որոնք հրապարակաւ և իրեն Ար. Մասիս հանդէսին մէջ կըսէին թէ «Ինչ Հայ ազգին արևն է, և երբ օր մը այս արևը մարէ, Հայ ազգն ալ պիտի մարի. ինքն ալ այս անամօթ և ծայրայեղ շողոքորթութեան կըհաւանէր, և այս ծիծաղելի հաւատքով էր անշուշտ որ մեր քիչ մը վերը յիշած բազմաթիւ պաշտօնները իր վրայ կեդրոնացուցեր մէկ ժամ առաջ ազգը փրկելու համար ։ Այս բազմատեսակ պաշտամանց մէջ խո-

(1) Յիշեալ յատկութիւնները ունի Գ. Մամուրեան, բայց ցաւալին այն էր՝ որ միմիայն իւր անձնական շահուն համար կըգործածէր, թարգմանութեանց պարապելով դպրոցին մէջ ։ Մ. Խ.

յառաջ ելլալով իր անձնական շահու կիրքէն մղեալ, այնքան յատակը իջաւ որ, ժողովրդեան մէջ Բաբելոնեան խառնակութիւն մը գոյացուց, և այն աստիճանի հասուց գործը որ, երեկուան համբակներ ելան, որոնք երկու տող պարզ շարադրութիւն մը հասկնալու անկարող՝ անուանի պատմագիրներն և իմաստասէրներն դատափետեցին, և տղայական սնապարծութեամբ ինքզինքնին դարուս մեծ հանճարները սեպեցին ։

Գ. Մամուրեանի օրով ճարակուած և այսօր արմատացած չարեաց առաջքը դիւրութեամբ պիտի չկրնայ առնուիլ, եթէ խոհուն գլուխներ փորձառու և անշահասէր ձեռքեր չմիջամտեն և ժողովրդեան մարմնոյն ու հոգւոյն վրայ իբրև ուտիչ ցեց սպառնացող վէրքերը ստն առ ստ բուժելու համար իրենց աշխատութիւնը ու կարողը չխնայեն ։

Մենք մտադիր ենք պատեհ առթիւ այս չարեաց առաջքը առնելու համար հարկ եղած քանի մը անմիջական և ազգօգուտ դարմաններու վրայ խօսիլ.

Յ. ԲԱԲԷԼԵԱՆ

ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Զմիւռնիա, 2 Սեպտեմբեր ։

Անցեալ ուրբաթ գաղղիական շոգենաւով հասաւ ի քաղաքս Միլլետս տէր Յովհաննէս գերհայրը և նախորդ պատրիարքական փոխանորդը ։ Որչափ որ մեծ եղև տեղւոյս Հայ հասարակութեան ուրախութիւնը զնորին Գերապատուութիւնը իրենց մէջ տեսնելով, նոյնչափ ալ արտմեցան անմիջապէս նորա տեսութենէ զրկուելով ։ Անհնարին եղև դարձընել զինքը իւր դիտաւորութենէ, շաբաթ մը չափ գոնէ արժանաւոր յորդանքն ու մեծարանքը մատուցանելու Նորին Գերապատուութեան ։ Նոյն օրը կէսաւուր յետոյ ճամբայ ելաւ. ուղղակի ի Փարիզ մեկնելու և անկէ ի Մանչէսթէր գնալու առաջնորդութեան պաշտօնին, փոխանակ Փիրղալէմեան արժ. տէր Խորէն վարդապետի, որ իւր հրաժարականը տուած է արդէն ։

Երջանիկ կըհամարիմք Մանչէսթէրի մեր ազգայինքը, բարեբախտաբար այսպիսի եկեղեցական անձին մի ոչ միայն մեծ պարծանք է իրենց այլև պատիւ կըբերէ հայկական եկեղեցւոյս Մանչէսթէրի նման լուսաւորեալ քաղաքի մէջ ։

—Անցեալները քաղաքիս յոյն վաճառականներէն մին էմլաքի տուրքը վճարելու պարտաւորուելով, միջնորդի մի ձեռօք տեղաց մը ...ը կ՚առնու ու կըհատուցանէ ։ Քայմէնները կեղծ լինելը շաբաթ մի յետոյ իմացուելով, վաճառականը կըկանչուի կառավարութեան պալատը, որ միջնորդը գտնել բերելու երաշխաւոր կըլլայ. բայց յետոյ Հելլենական հպատակ լինելով՝ որքան որ ջանաց օձիքն ազատել, սակայն ամենայնիւ օր մի բռնուելով կըբանտարկի, և միջնորդն ալ զինքը յայտնելով. անոր տեղ բանտ կըմտնէ և կեղծ ...ներուն վերայ քննութիւն մի բացուելով՝ անոնց հեղինակները գտնելու հոգ կըտարուի ։

—Մարդասպանութեան գործերը ամենայն յաջողութեամբ ի գործ կըդրուին քաղաքիս մէջ և արուարձան ներքև ։ Անցեալ օրեր քանի մի հոգի վիրաւորեցան, և երկու հոգի ևս սպաննուեցան զանազան դէպքերու մէջ. որոց մին սրճագործ տաճիկ մի էր բեռնակրէ մի դանակահար եղաւ չնչին պատճառաւ, և միւսը քրիստոնեայ մ՚իւր ընկերին դաշոյնովը սպաննուեցաւ ։

—Քաղաքիս երկսեռ վարժարանները, որոնք երկու ամիսէն ի վեր փակ են պարապոյ աւուրց պատճառաւ և կըյուսացուէր թէ երկուշաբթի պիտի բացուէին, կըլսեմք թէ մինչև տասնևհինգ օր հազիւ պիտի բացուին ։

—Մեծաշուք Յովսէփ Չելէպին իւր ազնուափայլ ընտանեօք հինգշաբթի երեկոյին վերադարձաւ ի Փարիզէ, ուր գնացած էր ի տես արուեստահանդէսին ։

—Մասիս Օգոս. 28 թուոյն մէջ կըկարդացուի. «Հայկական խնդրոյն նախաքննիչ յանձնաժողովն այսօր իւր երրորդ և վերջին նիստն ընելով յառաջիկայ ուրբաթ օր իւր տեղեկագիրն ատենային ժողովոյ պիտի ներկայացընէ ։

—Ռուսաց զօրքերը Պալկարայէն և Տարքէօյէն մեկնած ժամանակ երկիրը քարուքանդ կըթողուն և անտառները կրակի կըմատնեն կ՚ըսէ պաշտօնական տեղեկագիր մի ուղղեալ երկրորդ ծովապետ Հօրնպյի. Ըստ մեզ անհաւատալի կերևի այսպիսի խժդժութիւն մի պատերազմական և մարդկային օրինաց դէմ գործուած ։

ՎԵՐՋԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ս. Պատրիարքը Օգոստոս 25ին բարձր. Սաֆեթ փաշային քով երթալով Հայաստանի ազգայնոց ցաւալի վիճակը յայտներ և Պերլինի դաշնագրի 61 յօդուածոյն անյապաղ գործադրութիւնը պահանջեր, և օր մի յառաջ ևս դեսպանաց ոմանց միևնոյն խնդրին անձամբ մատուցեր է յատուկ շրջաբերականն ։

Ռուսիոյ և Անգլիոյ դեսպանք յիշեալ շրջաբերականը Բ. Դուռը ղրկեր են իրենց գրերովը։ Անգլիոյ դեսպանը իւր կառավարութեան ևս ղրկելը կ՚իմացընէ Ս. Պատրիարքին ։

—Լոնտոնի օսմանեան դեսպան Մուզուրիս փաշան կ. Պոլիս հասեր է վառնայի շոգենաւով.

—Միտհաթ փաշայ ևս մայրաքաղաքս դառնալու համար խնդրագիր մի ուղղեր է առ. վեհ. Սուլթանն ։

—Ցիւղեան վսեմ. Միհրան—Պէյ անցեալ շաբաթ երեկոյին կայսերական պալատը հրաւիրուելով, Նորին վեհափառութեան ձեռքէն Մէճիտիէի Ա. կարգի պատուանշանն ընդուներ է ։

—Օգոստ—Սուլթանը իւր և կայսրորդւոց կենդանագիրները Անգլիոյ վեհափառ թագուհւոյն ղրկեր է ։

—Կըզգեաց առջև եղած անգղ. զրահանաւաց չորսը Մարմարայի բացերը ելեր են, և միայն երեք հատ կըմնան ։

—Պոսնայի օսմանեան զօրաց հրամանատար Հաֆըզ փաշան Պրոտի բերդին մէջ 2 օր արգիլուելէն յետոյ անցեալ ուրբաթ օր Թրեստի շոգենաւով ի կ. Պոլիս հասեր է ։

—Պաթումի հրամանատար Տէրվիշ փաշա Բօթի գացեր է, Պաթումի պարպուելուն վերայ բանակցելու ։ Հաւատալի կըհաւաստեն թէ անցեալ շաբաթ օր Ռուսք գրաւեցին զՊաթում։

—Մեծանուն կամպէթթա 18 միլիոն ֆրանք օժիտ ունեցող Բիշար անուն օրիորդի մի հետ պիտի ամուսնանայ կ՚ըսեն ։

—Իզմիթի մօտ Հէրէքէի կայսեր. գործարանի մեծ մասը այրեր է Օգոստոս 11ին ։

—Կըսուի թէ Բօղազի վրայ նոր զօրք ղրկուեր են։

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Աֆիոն. մեր վերջին թիւէն յետոյ գիները մի քիչ թուլացան. ընդամենը 101 կողով վաճառեցան հետևեալ գիներով. Գարահիսար 123—125. Պօղատիճ 136. Հասարակ եէրլին 124-129. եէրլի ընտիր 132. Նոր ապրանք 125—130. Պատրաստ կան շուկայի մէջ 2710 կողով.

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

English Commercial School

Ի փողոցն Բանտէլօկլու կոչեցեալ. թիւ 1։

Դպրոցին տեղափոխութեանը պատճառաւ աշակերտաց ընդունելութիւնը տեղի պիտի ունենայ երկուշաբթի օր, 4—16 Սեպտեմբերի ։

W. C. Barkshire.

Վ. Չ. Պէրքշըր ։

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆ ԿԵՍԱՐԱՑ ԳՈՐԾ ՍՈՒԵՏՈՆԻ

Թարգմանեաց Ն. Մ. Ս.

Սոյն պատմութեան Բ. եւ վերջին հատորն եւս Իզմիր Տետեան եղբարց տպարանէն ի լոյս ընծայուելով կըծախուի ի կ. Պոլիս Ս. Գուկասեանի գրատունը եւ ուրիշ գրավաճառաց քով ։

Գին 1 Ֆրանք 25 սանթիմ ։

Խմբագիր—տէր լրագրոյ, Գ[illegible] Փ. Պալթազարեան ։

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՐՇԱԼՈՅՍՈՅ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ